

Predstavitev islamske umetnosti

Islam in s tem celotna islamska umetnost je za nas, ki jo gledamo »od zunaj«, nekako nerazumljiva, večna uganka, daleč od nas in tuja. Vendar pa ima ta umetnost zaradi uporabe sijajnih barv in odličnega ravnotežja med barvo in obliko na gledalca takojšen vizualni učinek. Njena stroga estetska privlačnost presega omejitve časa in prostora, prav tako pa tudi jezikovne in kulturne razlike. Da bi razumeli islamsko umetnost, si jo moramo, tako kot vsako drugo, ogledati pobliže, kajti njene korenine tičijo v religiji, o kateri veliko slišimo pri vsakdanjih novicah, ki pa je največkrat slabo razumemo in nam je tuja.

Termin islamska umetnost ne označuje samo umetnosti, ki izhaja iz verskih potreb (islama), ampak k njej prištevamo tudi posvetno umetnost, izhajajočo iz dežel, ki so bile pod islamskim vplivom. Termin označuje umetnost, ki jo združuje enoten stil, isti namen ter ima značilne poteze, ki so zaznamovale umetnost vseh islamskih dežel. Seveda je pogosto čutiti vpliv posameznih področij, kjer je nastajala, prav tako tudi vpliv drugih kultur, vendar pa je skozi stoletja obdržala neko celostno prepoznavnost in s tem ločljivost od ostalih umetnosti. Najbrž ni treba posebej poudarjati, da se je ta umetnost razvila pod vplivom ene od velikih svetovnih religij – islama.

Ker smo v zahodni umetnosti že praktično od njenih prvih poskusov vajeni na prisotnost podob ljudi, živali, pa tudi rastlin – se pravi podob iz vsakdanjega življenja, nas islamska umetnost v tem smislu razočara. Kar je nam, Zahodnjakom, v umetnosti samo po sebi umevno, to v islamski umetnosti manjka oz. ni prisotno v tako velikem številu in ob-

segu kot v krščanskem svetu in krščanski umetnosti. Muslimani namreč verjamejo, da se podoba človeka ali živali lahko sprevrže v prazno in grešno malikovanje, zato so uprizoritve le-teh prepovedane. Islamska umetnost je tako razvila svojevrsten, razpoznaven umetniški jezik, jezik nefiguralne umetnosti.

Začetki islamske umetnosti (tehnika, stil in oblika) odsevajo mešanico klasičnih in iranskih dekorativnih tem in motivov. Umayyadska kalifatska vladavina (661-750) se pogosto omenja kot začetnica islamske umetnosti, pomembne so še npr. abbasidska, pa bolj regionalne, kot so safavidska, otomanski in mugalska. Z njenim geografskim širjenjem in dolgo zgodovino je islamska umetnost seveda razvila tudi različne regionalne in nacionalne stile, prav tako pa je, kot vsaka druga umetnost, preko stoletij doživela tudi svoj razvoj. Vendar pa je kljub vsemu – dolgim stoletjem nastajanja in različnim pokrajinskim vplivom – ohranila razpoznaven in njej lastno, svojevrstno identiteto. Tako kot je islamska vera način življenja in tudi služi kot povezovalni člen med etnično in kulturno raznolikimi ljudmi, tako ima tudi umetnost, ki so jo ustvarili muslimani zase, osnovne identične in združevalne lastnosti. Mogoče med njimi najbolj izstopa prav posebno nagnjenje do dekoracije po celotnih površinah.

Štirje osnovni sestavni deli islamskih ornamentov so: kaligrafija, rastlinski in geometrijski vzorci ter v posvetni umetnosti tudi figuralika.

Kaligrafija je najpomembnejši in najbolj prodoren element islamske umetnosti. Že od njenih začetkov je bil njena najbolj cenjena oblika zaradi uporabe lepopisa v Koranu, ki

je originalno pisan v arabščini. Ta skrb za lep opis se je razširila na vso islamsko umetnost - vključno s posvetnim rokopisjem, napisi na palačah, železnem okrasju, lončenini, kamnu, steklu, lesu in tekstilu - ter tudi v nearabsko govorečih deželah (npr. Perziji in Turčiji). Pojav kaligrafije kot ornamentike je poleg izrazitega estetskega sporočila vključeval tudi nekakšno zaščitniško komponento. Medtem ko je večina umetniških del vključevala čitljive napise, pa večina muslimanov ni bila sposobna brati, zato moramo vedeti, da je osnovni namen kaligrafije prevod teksta v dekorativno, slikovno, sporočilno in s tem vsem razumljivo umetnost.

Uporaba kaligrafije se je v različnih obdobjih in področjih oblikovno spreminjala, če

upoštevamo različne kreativne pristope v kaligrafiji kot ornamentu. V nekaterih primerih dekoracije je kaligrafija prevladujoč element - tu umetnik izrablja specifično arabskega besedila, da oblikuje besedilo kot ornament. Beseda lahko daje vtis silovitih, tja v dan postavljenih potez s čopičem, posamezna črka pa lahko ustvarja občutek zapletenosti, zavozlanosti. Cenjeno je bilo tudi kaligrafsko delo na papirju, ki je bilo okrašeno in poudarjeno z dekorativnimi okvirji ali z ozadjem. V nekaterih primerih se je kaligrafija celo združila z rastlinskimi arabeskami (arabeska = arabski rastlinski okrasek); pojavljala se je na isti površini, čeprav pogosto v različnih nivojih, in tako ustvarila medsebojen vpliv dekorativnih elementov.

»V imenu Boga«, napisano v šestih različnih stilih, od zgoraj navzdol: Riqa, Naskhi, Nastaliq, Thuluth, Muhaqqaq in Kufic.

Druga značilnost islamske umetnosti so vzorci, sestavljeni iz geometrijskih in rastlinskih elementov. Geometrijsko oblikovanje in zapleteni vzorci rastlinskih ornamentov (kot so arabeske) ustvarjajo vtis neskončnega ponavljanja, ki je, kot verjamejo nekateri, uvažanje v kontemplacijo o neskončni naravi Boga. Ta tip abstraktne dekoracije se je znotraj religioznega konteksta v islamski umetnosti lahko tako zelo razvil prav zaradi odsotnosti figuralike. Pojavljali so se lahko samostojno ali pa v sklopu drugih značilnih elementov islamske umetnosti – s kaligrafijo, geometrijskimi vzorci ali figuralnimi predstavitvami na številnih zgradbah, rokopisih, tekstilu ipd. V nasprotju s kaligrafijo, ki predstavlja v islamski umetnosti nekaj novega in svojevrstnega, so bili rastlinski vzorci nekako prevzeti iz bizantinske, vzhodno-mediteranske in iranske umetnosti, geometrijski vzorci pa izhajajo iz grške, rimske in prav tako iranske umetnosti.

Vendar pa je tudi figuralika, kljub zmotnemu prepričanju, da je v islamski umetnosti pravzaprav ni, vendarle prisotna, vendar – to moramo posebej poudariti – se ne pojavlja v verskih stvaritvah, ampak v posvetni umetnosti, predvsem na dvorih. Vedno, kadar se pojavlja, je narejena za privatne, posvetne namene. Figurativno umetnost bomo tako zaman iskali v verskih spomenikih (npr. mošejah). To odsotnost, kot že rečeno, lahko pripišemo nekakšni verski mržnji do vsega, kar bi lahko vodilo v grešno čaščenje idolov (podob), kar je v Koranu izrecno prepovedano.

V islamskem svetu je dekorativna umetnost osnova likovnega izražanja, medtem ko sta v zahodni umetnosti to vlogo prevzela sli-

karstvo in kiparstvo. V prvi tako najdemo iluminirane rokopise, tkan tekstil, umetelno obdelan kamen, pihano steklo, glazirano keramiko in rezljan les – vsi ti elementi so s svojo dovršenostjo dobili mesto v umetnosti.

Kot je bilo v navadi tudi v drugih umetnostih, je tudi v islamski veliko vlogo pri njenem razvoju odigralo dvorno pokroviteljstvo, mecenstvo. Zasnova mošej in drugih religioznih objektov, vključno z vsemi dekoracijami in opremo, je bila v domeni vladarja oz. točno določenih vplivnih mož. Ti spomeniki niso bili grajeni le v verske namene muslimanskih skupnosti, ampak so pogosto služili tudi kot izobraževalne in karitativne ustanove. Dvorno mecenstvo verske umetnosti je bil splošen pojav zaradi dveh značilnosti: prva je omogočala vladarju, da je s tem pokazal mogočnost svojega dvora, pa tudi odličnost svoje države. Vendar pa vsa umetnost seveda ni bila naročena in mecenško podprta, pravzaprav večina izhaja iz srednjega družbenega razreda. Ta umetnost je prav tako kot dvorna razvila vse značilnosti islamske umetnosti. Ne glede na izvor te umetnosti (religiozna, dvorna ali pa umetnost srednjega razreda) pa so avtorji njenih del večinoma anonimni. Izjema so le umetniki, ki so krasili knjige.

Kot smo lahko opazili, je islamska umetnost zelo obsežna in kompleksna. Zgodovinsko jo lahko umestimo v štiri kronološka obdobja, ki pa se lahko delijo še na številne dinastije, te pa so: zgodnje islamsko obdobje (7. do 10. st.), zgodnje srednje obdobje (11. do sr. 13. st), pozno srednje obdobje (sr. 13. do konca 15. st.) ter pozno obdobje (16. do konca 18. st.).